

Älvdalskans status i Sverige genom analys av intervjuer med älvdalingar

Sičić, Ante

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:233316>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

ZAGREBS UNIVERSITET
FILOSOFISKA FAKULTETEN
INSTITUTIONEN FÖR SKANDINAVISTIK

Ante Sičić

**Älvdalskans status i Sverige genom analys
av intervjuer med älvdalingar**

Masteruppsats

Handledare:

Goranka Antunović, fil. dr.

Anita Skelin Horvat, fil. dr.

augusti, 2023

Innehåll	
I. Förord.....	3
II. Teoretisk bakgrund.....	4
II.1. Språk, dialekter och förhållanden mellan dem	4
II.1.1. Älvdalskans ställning bland de svenska dialekterna	10
II.1.2. Ausbausprache och Abstandsprache	12
II.1.3. Perceptuell dialektologi.....	14
II.2. Språkförlust som ett ständigt närvarande hot.....	16
II.3. Särdrag och likheter pga geografiska omgivningar	20
III. Syfte och metodologi.....	24
III.1. Uppsatsens syfte.....	24
III.2. Undersökningsmetoden	24
IV. Analys av intervjuerna	28
V. Slutord.....	35
VI. Litteraturförteckning.....	36
Bilaga 1	38

I. Förord

Den här masteruppsatsen handlar om ett mål i Sverige med ungefär 2500 talare som bor i Älvdalens socken i Älvdalens kommun i Dalarnas län. Detta mål kallas för älvdalskan och tillhör en grupp nordiska (svenska) dialekter som kallas för dalmål. Älvdalskan betraktas i sin tur som en svensk dialekt. Detta kan innebära vissa svårigheter som följer med det, bland annat vad gäller språkvetenskapliga ståndpunkter rörande temat, målets status i svensk språkvetenskap och annat. Målet med masteruppsatsen är att beskriva ett språkvetenskapligt underlag för en diskussion om skillnader mellan begreppen (både reella och metaforiska) *språk* och *dialekt*, att beskriva dalmålets kategorisering som relativt särpräglade svenska mål med lång historia. Ett ytterligare syfte är att analysera uppfattningar av älvdalskan genom intervjuer med sex personer som har älvdalskan som modersmål, varav fem är med i en språkförening som främjar älvdalskans användning. Istället för att undersöka älvdalskans grammatik och ordförråd (som t ex Bengt Åkerbergs Älvdalsk grammatik), tar denna uppsats en enklare uppgift och undersöker den älvdalska varieteten ur sociolingvistikens synvinkel. Denna synvinkel kan man kalla dialektologi. Uppsatsen har huvudpunkter i förklaringar av de sociolingvistiska begrepp som hjälper med analysen av kommentarer och tankar av dem som talar älvdalskan som modersmål. Frågan som beträffar älvdalskan är den om vad som skiljer ett språk och en dialekt åt, och svaret på den frågan skulle kunna vara avgörande för inte bara älvdalskans, utan de andra hotade målens tillvaro i dagens Sverige.

II. Teoretisk bakgrund

II.1. Språk, dialekter och förhållanden mellan dem

Frågan om älvdalskan gäller den fundamentala frågan om vad ett språk är. Närmare bestämt kan hela problemet i den här historien om älvdalskan begränsas till hur språk och dialekt och deras relationer kan uppfattas. Senare i texten kommer flera möjliga definitioner av språk och dialekt att nämnas, vilket ska vara till nytta med att förstå de två olika betraktningarna av älvdalskan – ett eget språk eller en svensk dialekt. Att skillnaden mellan språk och dialekt inte går lätt att definiera, ser man bäst i Mairs beskrivning av dem två: „Language“ and „dialect are difficult to define individually, because each is capable of multiple definitions, depending on the theoretical concepts, level of abstraction, and degree of specificity brought to bear. Yet, there is universal agreement that, when these two terms are considered in mutual relationship to each other, a dialect is a smaller subset of a language. The problem is that the dividing line between what constitutes a language and what constitutes a dialect is hazy.“ (2001: 24) En annan aspekt som gör historien ännu mer komplicerad är de historiska förutsättningarna för olika språks samt dialekters ursprung. Med detta menas att man måste se på språket, nämligen standardspråket, som ett artificiellt verk som i första hand skapades för att vara ett verktyg för att väcka dåtida uppdelade nationers nationalmedvetanden. Före detta hade man talat var och en sitt språk, utan att bry sig om vilket språk det var. Det är alltså felaktigt att påstå att dialekterna har sitt ursprung i standardspråket. Samtidigt bör standardspråket ändå betraktas som överordnat dialekten, inte därför att det är någon slags ”högre” form av språk, utan pga sin uppkomst fanns det människor som kom överens om att standardspråket skulle vara det språk som betraktas som en nations företrädande språk och på något sätt överstiga gränserna mellan dialekterna (egentligen behöver inte standardspråket nödvändigtvis gälla bara en nation, men poängen förblir densamma). Ett standardspråk har politiska, historiska och på ett visst sätt språkvetenskapliga roller, och därför på sätt och vis kan det anses viktigare än dialekten. Men standardspråket är inte viktigare av sig själv, utan i sammanhanget av staten med dess institutioner, utbildningssystemet osv, och det är därför standardspråket har ett en så stor auktoritet och är oftast populärare inom befolkningen. Allt detta beskrivs bäst med de ofta citerade orden, som Mair också anger, nämligen att „ (...) ett språk är en dialekt med en

armé/en flotta.“ (2001: 24)¹ Det skulle vara bäst att lösa problemet genom att, på strängt språkvetenskapligt sätt, betrakta dialekten som ett språk som talas av en relativt sett mindre grupp av en stats befolkning, som har sitt ursprung i samma urspråk som det språk som förstås av de flesta av befolkningen i ett land och betraktas som ett standardspråk. Detta skulle innebära att älvdalskan, eftersom den har samma urspråk som svenska – fornnordiska – borde vara en svensk dialekt. Men detta är antagligen inte fallet här eftersom den ovannämnda definitionen underförstår att dialekten och standardspråket är jämställda i relationen till deras överordnade språk (urspråket), och man kan påstå att de borde vara likvärdiga, fast inte på samma sätt – standardspråket har statsbyggande roller osv medan dialekten har rollen att bygga folkidentiteten. Det kan därför påstås att standardspråket syftar mest på den yttre och dialekten på den inre mänskliga reflexionen. En av standardspråkets största roller är en lättare ömsesidig föreståelse mellan människor inom den nationella gemenskapen eftersom någon kommunikation i fall alla talade sin egen dialekt skulle vara omöjlig, samtidigt möjliggör dialekten att människan förblir vad hon är när det gäller hennes ursprung.

Pamp börjar sin bok *Svenska dialekter* med beskrivningen av skillnaden mellan de två stora begrepp som man grubblar över i den här uppsatsen– *språk* och *dialekt*. Han definierar språk på två sätt: den första betydelsen är „Ordet [gäller] den mänskliga språkförmågan överhuvudtaget, språket som en intellektuell prestation vilken skiljer oss från djuren. Så använder vi ordet när vi talar om språket och tanken, om språkets olika uppgifter och funktioner, om språket och om verkligheten.“ (1978: 9) Den andra betydelsen är den som är av större intresse i det här temat därför att den fungerar „som beteckning för ett nationalspråk [som t ex] det svenska språket, det engelska språket, han behärskar fyra språk etc.“ (Pamp, 1978: 9) Ytterligare skriver han att „ordet [språk är] ofta synonymt med *riksspråk*, som är en beteckning för den språkvariant i ett land som har officiell sanktion. Den som vill skriva svenskt riksspråk korrekt måste t ex rätta sig efter stavningen i den senaste utgåvan av Svenska akademiens ordlista, som är norm för skolor och officiella myndigheter.“ (Pamp, 1978: 9) Som det har setts, definierar Pamp begreppet *språk* som en officiellt förordnad företeelse som man sannolikt följer när man inte får använda sitt *egentliga* språk dvs sin dialekt som inte är begränsad av statens språkliga myndigheter. Detta har inte alls menats på ett negativt sätt, utan bara på ett strängt sagt sätt dvs läget är inte på så sätt att man inte *får* använda dialekten var man vill enligt lagen, utan att det finns en tyst överenskommelse om att tala standardspråket i formella sammanhang. Motsatt språket ligger „*dialekt*, som i det här

¹ Det är osäkert vem som först skrivit detta, det tillskrivs oftast Max Weinreich eller Joshua Fishman.

sammanhanget skulle kunna definieras som en regionalt betingad, från riksspråket i väsentliga avseenden avvikande språklig variant.“ (Pamp, 1978: 9) Man uppfattar att det i Pamps ord göms en viss försiktighet eftersom han själv nog uppskattar dialektens komplexitet och den grava underförståelsen det här temat bär för historien om människans språklighet. Senare bekräftar Pamp att historien om „språk och dialekt utgår (...) ofta från politiska snarare än från rent språkliga utgångspunkter.“ (1978: 9) När man talar om det politiska i Sverige och dess språk så måste man ta hänsyn till andra länder i Norden, eftersom deras befolknings historia alltid kommer tillsammans. Detta nämner Pamp i sina ord: „Men höjer man blicken över nationalgränserna och ser Danmark, Norge, Sverige och Svenskfinland som en enhet, så finner man att riksgränserna inte alltid är språkligt intressanta från dialektal synpunkt: de olika nordiska dialekterna går ofta ganska mjukt över i varandra, och där det finns viktigare dialektgränser är det inte alls säkert att det finns vare sig någon äldre eller yngre nationalgräns.“ (1978: 9-10) Vad som likaså måste nämnas är att språkets likhet inte alltid är grundad i faktumet att de finns och talas intill varandra, utan det kan också vara fallet att de inte har uppstått ur en och samma grupp människor som hade talat ett och samma språk, därför att två språk kan vara lika varandra pga deras ständigt återkommande kontakt. Detta gäller nog när man ser på språk inom ett mindre område (ungefärligen mindre än ett län). Dessutom menas med detta att, om två språk (eller mål) finns på olika sidor av en gräns såsom när det gäller norska dialekter i östra Norge och dalmål, betyder det inte att de tidigare har varit ett och samma språk (kanske gäller det för vissa mål talade i Dalarna och östra Norge och vice versa, men poängen förblir densamma) – förvisso har alla dessa sitt ursprung i fornnordiskan, man syftar på en senare tid i språkets historia. Detta kan också vara fallet med förhållandet mellan svenska och älvdalska.

Bergmans definition på dialekter avviker från den traditionellt rent språkliga definitionen – han tar ett annat, mer praktiskt och kulturellt inriktat tillvägagångssätt, när han definierar följande: „Medan riksspråket är den språkform som är giltig för hela riket, är dialekten (folkmålet) det genuina språket i en viss landsdel, ett landskap, en socken, en by eller en stad.“ (1968: 219) Utav alla definitioner på dialekter som man försökt lösa diskussionen om språket och dialekten med, kan man finna den här vara den bästa och den mest tillämpliga, därför att den vänder brännpunkten tillbaka till dialekten, som han kallar för „det *genuina* språket“ dvs det språket man egentligen använder, fast idag har den betydelsen ändrats från detta till „det språk man lär sig från sina föräldrar och talar med de andra som var födda i samma regin“, och det är just den definitionen som är viktigast och mest intressant

för den sociolingvistiska betraktningen av älvdalskan. Det är sannolikt fallet dialekthistorien i moderna Norden är lite annorlunda än i andra länder eftersom människor där brukar använda sina dialekter oavsett var i Norden de befinner sig eller, med andra ord, oavsett vem av andra skandinaver som är deras samtalspartner, vilket man kan tänka sig är oftast fallet hos norrmän pga Norges brist på ett muntligt standardspråk. Vanligtvis fokuserar man på antingen språket eller förhållandet mellan språket och dialekterna när man definierar dialekten, men man kan säga att, bildligt sagt, dialekterna var där först, då man inte ens kände till vad själva begreppet betydde. Alltså, dialekten är det första språket, historiskt sett, medan standardspråket är den praktiska lösningen på dialekternas skiljaktighet. Detta håller Pamp med om när han skriver att „definitionen [på dialekt] är ohistorisk eftersom dialekterna är äldre än riksspråket: (...) de [är] självständigt utvecklade former av fornspråket, medan riksspråket snarast får beskrivas som en relativt ung konstprodukt.“ (1978: 9) Fokuset ligger på faktumet att riksspråket är *konstgjort* av olika skäl, medan dialekten alltid har syftat på den naturliga synpunkten av människans språk. Men frågan uppstår om man tänker sig att dialekter kan bli alltför (eller tillräckligt) annorlunda för att vara betraktade som dialekter av ett och samma språk.

Bergman anger att „[m]an brukar sammanfatta [dialekterna] i ett antal större grupper som visar en viss gemenskap i uttal, böjning av orden, ordbildning, syntax och ordförråd.“ (1968: 219). Han skriver vidare och „skiljer mellan svea- och götamål, sydsvenska och norrländska, gotländska och östsvenska mål.“ (1968: 219-220), men han anger förståeligt nog inte älvdalskan i en av de ovannämnda typerna av svenska dialekter, utan förbiser vissa delar av Dalarna och anger bara att „[t]ill uppsvenskan räknar man målen i (...) sydöstra Dalarna. (...) Även målen i Öster- och Västerdalarna ansluter sig närmast till uppsvenskan.“ (1968: 220) Denna klassifikation omfattar inte Dalarna i sin helhet, som sett, utan löser frågan om dialekter genom att bara inkludera vissa av dalmålen i sveamålen, vilket inte är särskilt nyttigt för den här uppsatsen. Målet är inte att anklaga Bergman, utan förklara att det finns så mycket varieteter i Dalarna att det är svårt att bara släppa in dem i större grupper om man inte först förstått vad som dalmål egentligen innebär. Kanske var Bergman själv inte så säker på vart han skulle lägga älvdalskan och liknande mål på den stora kartan över svenska dialekter. Senare i analysen av intervjuerna ser man att de intervjuade älvdalingarna inte betraktar älvdalskan som ett dalmål, utan ett eget språk.

Mairs förslag på lösning på problemet med begreppen *dialekt* och *språk* kan ses i följande ord: „Despite these complexities, the best test of the difference between a dialect and a language is normally still the tried and true standard of mutual intelligibility“ (2001: 24)

Detta skulle Pamp inte hålla med om därför att han i sin bok nämner att „de genuina mål som talas i t ex Dalarna eller övre Norrland [är] helt obegripliga för [den som talar syds måländska].“ (1978 :10), därför att han betraktar dessa mål som jämställda dialekter av svenska språket.

Den fråga som uppstår är om allt detta skulle sannolikt innebära att älvdalskan, enligt den här enklare definitionen, borde vara en dialekt av svenskan. Det kunde vara fallet om älvdalskans och svenskans talare förstod varandra medan de talade sina modersmål. Detta kunde också inte vara fallet, vilket man troligen kan påstå i någon mån. Kanske den bäst tillämpliga definitionen på dialekter är Pamps, därför att den går förbi frågan om ömsesidig förståelse och fäster fokus på ett annat synsätt genom att nämna att „med svenska dialekter menar man (...) – alla regionalt betingade utvecklingar av det nordiska fornspråket som finns inom Sveriges nuvarande gränser, vartill kommer de finlandssvenska folkmålen. På motsvarande sätt talar man om danska och norska dialekter.“ (1978: 9). Å ena sidan är tyvärr detta betraktelsesätt inte tillräckligt närvarande i språkvetenskapliga kretsar för att bevara älvdalskans status, eftersom om den, enligt den här definitionen, vore betraktad som en svensk dialekt pga att den är ett nordiskt språk som uppkommit i Sverige, skulle det underförstått att den har tillräckligt många talare för att överleva „av sig själv“ dvs av dess talare, men problemet är att det ju inte finns så många. Å andra sidan är definitionen skäligen meningsfull och erbjuder en enkel men stark bild av språksituationen i Sverige.

Enligt texten ovan, har älvdalskan flera argument både för att vara ett språk och en dialekt, eftersom den är å ena sidan svår att förstå för andra svenskar och å andra sidan kanske inte tillräckligt annorlunda än andra dialekter i samma situation. Den kunde betraktas som ett språk men detta skulle innebära en starkare stöd från statens och en bättre förståelse av temat från folkets sida, men man kan tyvärr inte förvänta sig att alla ska hålla med om att språket är någonting viktigt, och därför kunde man hitta lösningen i andra ställen såsom EU myndigheter – genom att betrakta älvdalskan som ett landsdelspråk, eftersom problemet med att människor inte tar det på allvar antagligen gäller namnet på språket istället för dess ”äkta värde”.

Med det sagt har Europeisk stadga om landsdels- eller minoritetsspråk (*European Charter for Regional and Minority Languages*) fortfarande inte inkluderat älvdalskan i listan över landsdels- eller minoritetsspråk i Sverige. Stadgans huvudnormer låter som följande:

„Stadgan gäller landsdels- och minoritetsspråk, icke-territoriella språk och mindre utbredda officiella språk. Inom dess räckvidd är endast de språk som traditionellt används inom en stats territorium, inte de som är kopplade till de senaste migrationsrörelserna eller dialekter av det officiella språket.

"Landsdels- eller minoritetsspråk", enligt definitionen i stadgan, är språk som traditionellt används inom ett givet territorium i en stat av medborgare i den staten som bildar en grupp numerärt mindre än resten av statens befolkning; de skiljer sig från det officiella språket (eller språken) i den staten, och de inkluderar varken dialekter av statens officiella språk eller migranternas språk.

Uttrycket "icke-territoriella språk" avser språk som används av medborgare i staten som skiljer sig från det eller de språk som används av resten av statens befolkning men som, även om de traditionellt används inom statens territorium, inte kan identifieras med ett visst område av detta.²

Landsdels- eller minoritetsspråk i Sverige som är inkluderade i listan är finska, lulesamiska, meänkieli, nordsamiska, romani, sydsamiska samt jiddisch. Enligt stadgan är älvdalskan, alltså, inte ett landsdels- eller minoritetsspråk även om den kunde bli betraktad på det sättet, med tanke på att det står i stadgans normer att språken ska betraktas på det sättet och föras in på listan om de talas av en mindre grupp människor än resten av statens befolkning, vilket är fallet med älvdalskan. Uppenbarligen tycker stadgans företrädare fortfarande att älvdalskan inte ska med på listan pga att den inte uppfyller förutsättningen för att vara ett landsdels- eller minoritetsspråk utan den betraktas vara en svensk dialekt. Sverige har ratificerat Europeisk stadga om landsdels- eller minoritetsspråk 9 februari 2000. Sverige har hittills rapporterat sju gånger om läget för minoritetsspråken i Sverige men i ingen av dessa rapporter har älvdalskan nämnts.

Att skilja mellan dialekter och språk är alltid svårt, även för människor som sysslar med dem inom språkvetenskap, och därför kan man sannolikt aldrig vara säker på var gränserna mellan dialekter går. Man kan emellertid, som Pamp nämner det, „följa förekomsten av gränsknippen som man hittar genom att finna var de olika språkförändringarnas gränser finns, dessutom blir den avgränsningen ofta oundvikligen ganska godtycklig.“ (1978: 13) Även om denna uppsats inte sysslar med älvdalskans formella

² <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/languages-covered>

egenskaper, ska man ange att älvdalskan verkligen är annorlunda än andra svenska varieteter, eftersom den, tillsammans med några andra mål, fortfarande har fyra kasus och verbböjning och en helt osvensk prosodi, som man inte hittar hos många andra svenska varieteter förutom gutniskan och troligen vissa mål i Norrland som nästan inte finns längre, som man kommer att se i följningen av texten.

II.1.1. Älvdalskans ställning bland de svenska dialekterna

Ett visst intresse för språkvetenskap har sedan länge funnits i Sverige. Dialektforskningen började svenskarna med redan under 1600-talet, som Pamp skriver. De första som sysslade med dialekter var Johannes Bureus, Erik Benzelius samt Sven Hof som fokuserade mest på dialekternas ordförråd medan man under 1800-talet började syssla med ljudförändringar och la märke till att de följde fasta banor, efter vilket man tog sig till undersökandet av andra språkliga aspekter. (1978: 14-15) Det är godtyckligt att nämna att alla dialekter som finns i Sverige har sitt ursprung i fornnordiskan, som man inte kan få „en komplett bild av eftersom den är ett språk som är endast ofullständigt känt”. (Pamp, 1978: 19) Alla dialekter i Sverige delar vissa särdrag som de tog ifrån fornnordiskan och bevarade, av vilka de flesta inte finns längre i standardspråket. Ringmar tillägger att „det brukar också framhållas att älvdalskan (underförstått i motsats till standardsvenska) stammar direkt från vikingatidens nordiska språk. (...) [D]et är också sant i någon mån om svenska och andra varieteter av de nordiska språken.“ (2005: 1) Vad som menas med dalmål här ska vara enligt Olander & Ringmars indelning: „Dalmålsområdet brukar indelas i Västerdalarna, Nedansiljan och Ovensiljan (varken Dala-Bergslagen eller Särna-Idre ingår således).“ (2015: 229) Men, som Olander & Ringmar tillägger: „Ibland avses dock med „dalmålet“ enbart språket i Ovensiljan“ (2015: 230), vilket tyder de följande 7 kyrkosocknarna: Ore, Orsa, Våmhus, Mora, Venjan, Sollerön och Älvdalen.

När det gäller grammatiken, finns det uppenbarliga skillnader mellan dessa dalmål och bl a älvdalska och andra dialekter i Sverige. Den första stora grammatiska skillnaden är, enligt Pamp (1978: 31) att det kan förekomma hela fyrakasussystemet i de äldre målen i Dalarna. Vissa av dalmålen har alltså bevarat dativ och ackusativ, ovanpå nominativ och genitiv som självklart fortfarande används i dagens svenska, fast genitiven, som Ringmar skriver, var det första kasuset nordiskan (svenskan) förlorat (2005: 2), och används bara på ett begränsat sätt (genom att lägga till ändelsen -s). Det att ha de fyra kasusen är någonting som är typiskt för

de germanska språken, och därmed för fornnordiskan, som troligen är närmast älvdalskan och de andra dalmålen hellre än de andra svenska dialekterna och antagligen även gutniskan (gutamål), vilken, tillsammans med älvdalskan, kallas av Ringmar för „starkt avvikande dialekter“ (2005: 1). Gutniskan håller på att helt försvinna och idag bara lever kvar i uttalet av svenskar som har bott på Gotland länge, vilket också kunde anses vara en möjlig framtid för älvdalskan.

När man beskriver ett mål måste man ha i åtanke att det inte är möjligt att skildra ett språk på ett exakt sätt därför att alla språk ständigt förändras och alla talare har sin egen variant av det språket, med andra ord – inget språk är fruset i tiden. Pamp (1978: 111) erkänner i sitt kapitel *Dalarna* att det finns ett visst grad egenart i Dalarna samt nämner att „Dalarna kännetecknas inte bara av att där finns särpräglade dialekter utan också av att dessa kan skilja sig mycket skarpt från varandra“. Han tar till och med i kapitlets början älvdalskan som huvudexempel på dalmål, troligen för att bevisa hur annorlunda „svenska“ låter i det länet. (ibid.) Intressant nog, tar Pamp (1978: 109 – 114) i sin beskrivning av dalmålen grammatiska och fonetiska särdrag flest exempel, bland alla dalmålen från just älvdalskan, som han använder som prov på dalmålen och nämner när han beskriver hur „dalmålet [kan] uppvisa ett böjningssystem för substantiven med fyra kasus.“ (1978: 113), allt av vilket stämmer om man ska hålla med om att älvdalskan är samstämmigt med andra dalmålen, vilket man inte är säker på. Man behöver i alla fall fästa uppmärksamheten på att historien om dalmålen inte alls är enkel. Pamp föredrar att fånga läsarens intresse för den långa och detaljerade beskrivningen av dialekten och lägger tonvikt på älvdalskan, vilket visar att den verkligen är speciell. Detta påvisas också av Ringmar (2005: 2) som kallar Älvdalen, tillsammans med Island och Fårö, för „reliktområde“. Älvdalskan betraktas som ett av dalmålen och är närmast dem när det gäller förhållandet till standardspråket, men älvdalskan är troligtvis ett lite mer annorlunda språk än de andra dalmålen och därför *kan* visserligen tas i beaktande när man beskriver dalmålen som en språklig/dialektal enhet, dock bara på ett ytligt sätt – ville man på ett mer detaljerat sätt beskriva hur dalmålen egentligen talas och vilka förhållanden som finns mellan dem så skulle man få dela upp dem. Detta för att även räkneord har förblivit speciella i älvdalskan, vilket Ringmar skriver om (2005: 10), då han citerar Reinhammar: „En sak som skiljer dialekterna i Ovansiljan från alla andra skandinaviska dialekter är att grundtalen 1-4 fortfarande böjs i genus och kasus. Böjningarna har bevarats särskilt väl just i Älvdalen, om man bortser från genitiven är de i stort sett lika omfattande som i fornspråket/isländska.“ Man kan då betrakta älvdalskan som ett dalmål men

man kan också påstå att den är tillräckligt speciell för att betraktas som ett eget språk bland de andra dalmålen pga alla ovannämnda egenheter som endast finns i älvdalskan. Läget kan möjligen vara att älvdalskan har varit det mål som av alla andra (öst)dalmål förblivit minst försvenskat och därför existerar som det mest speciella målet i området idag, och dessutom har flest människor som försöker bevara det. Huruvida de andra målen i närområdet och länet är lika speciella i Sverige, är svårt att påstå eftersom det finns mål som talas av ett ännu mindre antal människor och som inte har så relativt många unga som använder det. Hur det än må vara, är den rena oförsvenskade älvdalskan språkligt närmare dagens isländska än standardspråket (svenskan), även jämfört med andra (dal)mål och därför nog borde betraktas som ett av de mest speciella målen i dagens Sverige. Dess tillvaro är dock hotad, särskilt om man tillåter den bli alltför påverkad av andra nordiska mål, vilket i hög grad redan har hänt.

II.1.2. Ausbausprache och Abstandsprache

För att bättre förstå förhållanden mellan språk och dialekter som finns i Norden är det nödvändigt att beskriva de två språkvetenskapliga företeelser som kallas för *Ausbau sprache* och *Abstand sprache*. Dessa begrepp har först skapats av den tyske lingvisten Heinz Kloss, som var en av de första språkforskare som funderade över förhållandet mellan språk och dialekt, vilket, som man har sett, inte är någon enkel fråga. Kloss beskriver *Ausbau spraches* koncept som „språk genom utveckling”, som man kan översätta till svenska som konstruktionsspråk, medan *Abstand sprache* beskrivs som „språk genom avstånd“ och som kan översättas till svenska som avståndsspråk. (1993: 158) Svenskan har den lyckan att vara besläktad med tyskan, eftersom den i det här fallet har samma ordstammar för dessa begrepp som därför lätt överförs från tyskan, ordet avstånd är faktiskt ett direkt lånord från tyskan.³ Kloss (1993: 158) definierar konstruktionsspråk som „språk (...) som är erkända som sådana därför att de hade varit formade eller omformade, blidade eller ombildade – som det kan vara – för att bli standardiserade verktyg för det litterära uttrycket. Det bästa och det mest tillfälliga exemplet åt Norden blir själva de stora nordiska språken – svenska, danska och norska är konstruktionsspråk därför att de vid ett tillfälle i språkens historia byggdes ut till

³ „[Ordets] HISTORIK: belagt sedan 1741; 1840 i bildlig bemärkelse; av tyska *Abstand* med samma betydelse, trol. efter lat. *distan'tia*” (Svensk ordbok, utg. av Svenska Akademien)

respektive standardspråk. Då begreppen land och nation inte var kända för människan, hade alla dessa varit dialekter av ett och samma språk, som vi idag kallar för fornnordiskan. Man kallar dem i det här sammanhanget dialekter av ett språk därför att det finns en ömsesidig förståelse, som antagligen var ännu mer närvarande och uttryckt för ett par tusen år sedan men som minskade under historien. Avståndsspråk blir omskrivna som „språk genom avstånd“ inte för sin geografiska, utan för sin inneboende distans (mellan dem och deras respektive standardspråk eller, bättre sagt, dominanta språk). (Kloss, 1993: 158) Det mest vanliga exemplet på avståndsspråk är baskiska som väsentligen skiljer sig både från spanskan och franskan. Vid tänkandet om avstånds- och konstruktionsspråk lägger man märke till att en diskussion om språk och dialekter inte är möjlig utan att man vet vad de jämförs med dvs hur förhållanden mellan dem ser ut. Fallet med dalmålen, och kanske även några andra svenska dialekter, är att de troligtvis, som Kloss beskriver, blev *dialektiserade* under standardspråkets behärskning. Tänkte man sig att det fanns ett svenskt rike i Norden där alla skulle tala svenska, så vore norskan och danskan att betrakta som svenskans dialekter, vilket också skulle fungera tvärtom. (1993: 163 – 164) Men det kan också vara så att älvdalskan blev *dialektiserad* av andra mål i Dalarna dvs att den inte tidigare hade varit så besläktad med dem utan under historien fick lånord från dem och därmed blev tillagd i samma grupp dialekter i det länet. Hur det än må förhålla sig kan man titta på älvdalskans förhållande till svenskan och de andra målen på två olika sätt. Å ena sidan är älvdalskan ett speciellt mål som, tillsammans med de andra av dagens nordiska språk, har byggts ut omedelbart från fornnordiskan och dess tillhörande efterträdare - fornöstnordiska och troligen även de språk som legat på gränsen mellan väst- och östnordiska språk. Å andra sidan är älvdalskan ett mål som är nästan oförståeligt för den större delen av befolkningen i Sverige (förutom kanske för andra mål i det närmare området i viss grad), och som, tillsammans med andra dalmål, har sin egen tillhörande kultur och livsföring. Om man höll dessa två förslag vid betraktandet av älvdalskan för sanna, skulle man anse att man kunde betrakta älvdalskan som *både* ett konstruktionsspråk *och* ett avståndsspråk. Om man skulle anse att denna tolkning inte stämmer, då är älvdalskan nog åtminstone ett avståndsspråk pga dess särprägel och förståelsemöjligheter.

II.1.3. Perceptuell dialektologi

För att ytterligare utvidga den här diskussionens antaganden måste man undersöka det språkvetenskapliga begreppet som kallas för *perceptuell dialektologi*. Det ska beskrivas genom att behandla synpunkter gällande några dialektala frågor hos andra språk. Som själva namnet säger, erbjuder perceptuell dialektologi exempel på hur människor i olika länder tänker om dialekterna. Denna uppsats når några huvudidéer som gäller perceptuell dialektologi genom att intressera sig mest för tankar av dem som har varieteten (älvdalskan) som modersmål men inte är språkexperter. Detta ska utföras genom att kvalitativt analysera intervjuer som modellerats efter den perceptuella dialektologins metod.

Det huvudkoncept som perceptuell dialektologi sysslar med är missanpassningen mellan produktion och perception, något som Preston nämner i introduktionen till sin handbok. (1999: 18) Med denna missanpassningen avses människans tendens att dra gränser mellan dialekter och språk grundade på hennes kulturella uppfostran, vilket då inte stämmer överens med de gränser som språkforskare dragit när de gjort en lingvistisk uppskattning av dem. Perceptuell dialektologi lägger till synpunkten av det psykologiska i språkvetenskapen, men det psykologiska som syftar på det undermedvetna, dvs vad människan underförstår när hon tänker på språkens identitet genom att hon mer *känner* att någonting är på ett visst sätt än att hon *vet*. Detta kunde låta ovetenskapligt men för perceptuell dialektologi gör det inte det, eftersom människan själv (dvs talaren/språkanvändaren) är den språkbärande varelsen och därmed den avgörande agenten i varje slags språkutforskning. Detta ser man i att perceptuell dialektologi lägger stor vikt på „utforskning av attityder till språk“ (Preston, 1999: 24). Detta tillhör, som Preston säger, *folk linguistics* (folklingvistik), som utforskar vad människor tror händer med deras språk. Folklingvistiken förvandlar de folkliga attityderna till det vetenskapliga. Som Preston definierar: „Perceptuell dialektologi föreställer alltså dialektologens/sociolingvistens/variationistens intresse för folklingvistik. Vad har icke-specialister att säga om variation? Var tror de att den kommer ifrån? Var tror de att den finns? Vad tror de är dess funktion?“ (1999: 25) Dessa frågor, som är de perceptuella dialektologins huvudfrågor, är därmed de mest avgörande för den här uppsatsens undersökning – det kommer att utföras intervjuer med personer som inte är språkspecialister, men eftersom de har älvdalskan som modersmål och det inte finns mycket skrivet om älvdalskan, kan deras åsikter vara till nytta. Det är vad man kallar för folklingvistik – ifall språkvetenskapen inte lyckas med att definiera rent eller förklara språkliga företeelser som låter kontraintuitiva, då kan

språkvetaren fråga den som åtminstone äger den starkaste intuitionen i det ämnet – modersmålstalaren.

Goeman skriver i undersökningen om nederländska dialekter att kontrasten mellan *own* (det egna) och *foreign* (det främmande) finns också i förhållandet mellan standardsspråket och dialekten, samt att det finns ett förtryck från standardspråkets sida av dialekterna, vilket sker i hela det nederländska språket. (2002: 135) Det förhållandet hittar man också när det gäller älvdalskan, eller åtminstone hos en del av dess talare. „Det egna“ i älvdalskans fall är självklart älvdalska som skiljer sig från svenska så mycket att det inte är egendomligt att svenska ter sig som „det främmande“, även om svenskan har varit standardspråket under en lång tid. Om två språk som är så olika befinner sig på samma plats, då är det naturligtvis så att det större och starkare språket kommer att behärska det mindre. Detta är fallet med älvdalska, som under en tid försökte bli försvenskas „med våld“ och senare just pga att det blev svårt att undvika svenskans dominerande position i det vardagliga livet. Idag är det så att det inte längre finns några som inte kan svenska i Älvdalen, men inte tvärtom, eftersom man behöver svenska för att leva som en fullständig svensk medborgare, och därför är svenskans inflytande i älvdalskan omöjlig att undvika. Folklingvistiken lämnar makten åt modersmålstalare som bär med sig språket hemifrån och hamnar i vardagliga situationer där de känner att deras cirkel av identitetsområde utvidgas eller begränsas beroende på vilket mål eller vilken varietet den andra personen i denna situation talar. Det är därför som modersmålstalarens känsla av (o)förtrogenhet blir avgörande för undersökning av varieteter som finns i av språkvetenskapet odefinierade ställningar. Den känslan kallar Sibata (1999: 39) för dialektalt medvetande (*dialectal conciousness*, översatt från japanska till engelska av Daniel Long) som är grundläggande för skapandet av dialektala regioner. I undersökningen av japanska dialekter, fick man resultat som visade att det fanns vissa „hamlets which were isolated (forming language islands)“ (1999: 45). Dessa språköar är någonting som också kan märkas gällande älvdalskan, som anses mer annorlunda än de nära varieteterna och ligger på „en ö“ omgiven av svenska och närvarande mål.

II.2. Språkförlust som ett ständigt närvarande hot

Ett viktigt perspektiv när man pratar om språk som har så få talare som älvdalska, blir språkets död dvs faran för att språkets sista talare ska dö och därmed själva språket ska dö ut – „languages have no existence without people.“ (Crystal, 2000: 1). Detta har redan inträffat alltför flera gånger i språkhistorien. Som Crystal citerar: „ (...) [H]alf of the world’s languages are moribund, i.e. not effectively being passed on to the next generation.“ (2000: 8) Älvdalskan, som bara har ungefär 2500 talare idag⁴, står också inför denna fara.⁵ Crystal skriver att det behövs minst 500 talare av ett språk för att det ska överleva. (2000: 11) Många mindre språk, oavsett var i världen de befunnit sig, har dött ut. Oftast orsakades språkdöden av oaktsamhet om det språket, men kanske den största orsaken var ett annat språks alltför stor behärskning av en geografisk region. Språket i fråga kunde antingen vara standardspråket ur samma språkgrupp som det utdöda språket (älvdalskan som tillhör samma språkgrupp som standardsvenska, nämligen nordgermanska språk, kunde bli ett sådant exempel). Det språket kunde också vara ett språk som inte är relaterat till det utdöda språket som t ex engelskan i Storbritannien (och i många andra delar av världen) där de keltiska språken knappast används idag⁶. Hela historien med utdöende språk är, enligt Crystal, ganska dramatisk, vilket är bevisat i hans förord där han säger: „The need for information about language loss is urgent.“ (2000: 9) Huvudmålet med många verk om älvdalskan har varit att samla så mycket information om älvdalskan som möjligt eftersom det kan påstås vara ett tema som i skandinavistiska sammanhanget är en av de bästa uppvisningarna i potentiell språkförlust. Älvdalskans tillvaro är ju inte så hotad som i fall av många andra språk i världen, men genom att beskriva ett så särskilt språk som älvdalskan kan man bäst visa just vilken skatt som man möjligen skulle förlora, om man inte bekymrade sig för ett språk med så få människor som har det som modersmål. En av de viktigaste aspekterna när man talar om språk som håller på att dö ut är att det alltid måste finnas någon att tala det språket med, som det påpekades av

⁴ Taget från sidan <http://www.ulumdalska.se/>

⁵ Enligt UNESCOs kriterier gällande hotade språk (<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000192416>) kunde älvdalskan betraktas som en övergång mellan stadier *Vulnerable* [Most children speak the language, but it may be restricted to certain domains (e.g. homes)] och *Definitely endangered* (Children no longer learn the language as mother tongue in the home) beroende på familjer, vilket diskuteras senare i texten.

⁶ Dessa keltiska språk är walesiska, skotska, irländska och några andra som tillhör samma språkgrupp. De vaknade till liv på de brittiska öar som under längre tid hade varit isolerade, vilket oftast blir fallet pga öars naturliga sätt att avskilja sig från resten av världen. Det finns dock ett visst antal människor som fortfarande talar keltiska språk som modersmål, som är mindre än antalet som bara har valt lära sig dessa språk som deras förfäder hade talat.

Crystal: „If you are the last speaker of a language, your language – viewed as a tool of communication – is already dead.“ (2000: 2). Därför är det nödvändigt att det utdöende språket (och förresten alla andra språk) överförs till nya generationer och dem som har viljan att lära språket. En sak man måste framhäva är att antalet ett språks talare inte nödvändigtvis påverkar dess förmåga att överleva. Alltså, inte varje språk med ett litet antal talare håller på att dö ut och inte varje språk med ett stort antal talare kommer att överleva, vilket visas bäst i Crystals exempel med flera mångmiljonspråk i Afrika vars talare är oroliga över sina språks framtid därför att de har blivit hotade av kreolspråk såsom engelska och franska kreolspråk. (2000: 13) Dessutom är det svårt att bevara ett språk om man inte har tillfället att tala det, dvs det går inte att bara artificiellt lära in språket och hoppas på att man ska få använda det naturligt. Även om ett mindre språk är omgivet av större och mer dominerande språk så finns det fortfarande hoppet för dess överlevande – som det står i Crystals bok då han nämner fyra avgörande punkter för språkets överlevande: språkets livskraft är direkt återspeglad av proportionen av dess hemmabruk. (2000: 17) Alltså, ett språk har möjligheten att överleva i en farlig omgivning om det talas i familjen av alla generationer, vilket krävs för språkets överlevande, därför att språk, som främst bara har de äldre som modersmålstalare, löper större risk att dö ut än de som talas av människor i alla åldrar. Det är inte bara det att språket ska överföras till kommande generationer som är viktigt, utan också språkets status och ställningar av både majoriteten som inte talar det och modersmålstalare. Om språkets status i samhället blir stigmatiserad, vilket var fallet i Älvdalen för några decennier sedan, då förminskas chansen för dess överlevande, vilket tas återigen upp senare i analysen av intervjuerna.

Ett exempel på språkförlust och hotade språk kan man även hitta i Kroatien. Det är nämligen fallet med arbanesiska (kro. *arbanaški*). Boken om arbanesiska av Bilić Meštrić & Šimičić försöker undersöka arbanesiska för att sätta igång bevarandet av dess existens i Kroatien. Arbanesiska är det språk som talas av ättlingar till de personer som, pga av regionens instabilitet och förföljelser av albanska katoliker (Bilić Meštrić, Šimičić; 2018: 30), flyttade under 1800-talet från Albanien till staden Zadar i Kroatien. Arbanesiska är „enligt UNESCOs kriterier kategoriserad som 'allvarligt hotad'“ och har till och med gått igenom en semantisk förändring genom att den blev från att beteckna „en medlem av en (etno)språklig gemenskap till att oftare beteckna en medborgare i det distriktet av staden Zadar.“ (2018: 11-12) Författaren till boken om arbanesiska utförde under flera år en mycket bredare undersökning än denna uppsats och boken kan betraktas som en föreställning av vad som

möjligen kunde hända med älvdalskan. Arbanesiska är ett nästan försvunnet språk fast i en svårare situation än älvdalska eftersom den inte alls liknar och inte är besläktad med kroatiska, som i det här fallet är det dominerande språk, som behärskar arbanesiska. I boken citerar man också Le Nevez, som skriver att hotade språk i första hand har fästet i metaforen „Språk är arter/ Hotade språk är hotade arter” (2018: 2). Detta intrycket får man inte så enkelt eftersom språk inte är någonting man kan känna fysiskt, det består av artificiella tecken som befinner sig „i luften“ men bärs först och främst av levande människor, vars stora del av identitet utgörs av just deras respektive språk; därmed är själva språken levande varelser som existentiellt både beror på människan och definierar henne.

I hela den här historien om språkförlust kunde älvdalskan betraktas som ett potentiellt hotat språk, men tack vare dess talare kan man hellre betrakta den som ett mindre språk. Till skillnad från älvdalskan, finns det vissa andra mål i Sverige som finns kvar endast i form av prosodin. Crystal citerar Kincades⁷ klassificering av språk (2000: 20): *viable languages* (”livskraftiga språk”), *viable but small languages* (”livskraftiga men små språk”), *endangered languages* (”hotade språk”), *nearly extinct* (”nästan utdöda språk”) och *extinct* (”utdöda språk”). Av dessa fem skulle älvdalskan betraktas som den andra kategorin – beskriven i boken som den kategori som innehåller „languages [that] have more than c. 1,000 speakers, and are spoken in communities that are isolated or with a strong internal organization, and aware of the way their language is a marker of identity“ (2000: 20) Fast Älvdalen idag håller inte hem på ett isolerat ställe. Man måste dock vara försiktig när man begränsar ett språk till bara ett hemmabruk eftersom språkets alla dimensioner i så fall inte brukas och därmed håller det på att försvinna. Detta betyder att det större och dominanta språkets ordförråd kommer att användas i politisk, vetenskaplig och arbetssammanhang. Det är någonting Crystal kallar för *lexical erosion* (”lexikal erodering”). (2000: 25) Men man kunde säga att detta inte är en fara man egentligen borde akta sig för när det gäller älvdalskan, för man kan förvänta sig att inte kunna kommunicera på älvdalska om saker som kräver ord vars ursprung är ganska nytt. Poängen är att det borde vara helt acceptabelt att ett mindre språk endast har lexikon för vissa sammanhang. Standardspråket kunde i så fall finnas där för att tillägga ord vars betydelse fattas i det regionala språket dvs dialekten eller minoritetspråket. Det är redan tillräckligt svårt att bevara själva språket som det är, och därför skulle ett försök att komma på nya ord som man då skulle lägga till i dess ordförråd vara en ännu mindre realistisk uppgift. Isländska, som älvdalskan antagligen är närmare relaterad till

⁷ Kincade, M. Dale, 1991, *The decline of native languages in Canada* i: Robins and Uhlenbeck (1991: 160- 3).

än till svenska, kunde man i det här sammanhanget betrakta som ett mindre språk. Isländskan delar tillräckligt många egenskaper med hotade och utdöende språk för att tala om den på det här sättet. Den har räddat sig ifrån internationella lånord, precis som nämnts ovan, genom att komma på nya ord som endast använder och kopplar samman ursprungliga isländska lexem. Ett exempel på det är det isländsk ordet för tv, som heter *sjónvarp* och betyder, bokstavligen översatt, *synutsprång*.⁸ Ringmar (2005: 17) skriver att Isländskan har till och med strävat efter att förändras så lite som möjligt under sin existens och därför är den idag det språk som är närmast 1100-talets fornnordiska, särskilt när det gäller grammatik. Alltså, en modernisering av ett mindre språk är möjlig men skulle verkligen vara nödvändig bara om detta språk had status av ett samhällsbärande språk och inte en dialekt.

⁸ Av ord *sjón* (syn) och *varp* (utsprång) – ett påhitt istället för lånordet i form liknande *television* (*tv:n*).

II.3. Särdrag och likheter pga geografiska omgivningar

En anledning till att dalmålen (och därmed älvdalskan) har under seklen blivit så olika de två större närvarande språken svenska och norska är förknippad med geografiska villkoren under vilka älvdalskan skapats. Detta är fallet med de flesta mindre språk i världen, fast det sannolikt inte finns så extrema naturliga barriärer i Sverige, eller i Norden som i vissa andra fall. Dock måste man ha i åtanke att Norden är en enormt stor del av Europa som dessutom är beväxt med skog och ligger mellan långa fjäll, vilket också har spelat en roll för älvdalskan.

Älvdalskan talas i flera byar i Älvdalens kommun i Dalarnas län i norra delen av Mellansverige ⁹:

Bild 1: karta över Sverige med Dalarnas län färgat rött¹⁰

⁹ <https://en-academic.com/dic.nsf/enwiki/85719>

¹⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/Dalarna_County

Bild 2: Karta över byar där älvdalska talas (bilden saknar Lövnäs och Nornäs som ligger norr om Åsen)¹¹

Dalarna har uppenbarligen fått sitt namn på grund av de många dalar som befinner sig i landskapet. Älvdalens kommun består av tre geografiska delar: norra delen av Älvdalen ligger i fjällen som gränsar till Norge och är kulturellt påverkad av samerna. Den har höga fjälltoppar inklusive Storvätteshåga på 1204 möh och Stådjan på 1131 möh; den centrala delen, som är präglad av skogar, innehåller den punkt i Sverige som är längst bort från havet finns här, dess tätort Särna tillhörde Norge fram tills 1751; södra delen (Älvdalen) – som själva namnet säger, befinner sig i en älvdal kring Österdalälven och det är där som älvdalska talas. Det är inte bara fjäll, skogar och dalar som hade åtskiljt människorna och därmed bidragit till isoleringen av språk och kultur, utan själva avståndet mellan dem, vilket man inte taget hänsyn till därför att man inte haft i åtanke hur långt det är mellan kyrkbyarna i kommunen.

¹¹ [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Karta %C3%B6ver_orter_i_%C3%84lvdalens_socken.svg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Karta_%C3%B6ver_orter_i_%C3%84lvdalens_socken.svg)

Pamp skriver att „[s]pråket och dialekten har en både splittrande och enande funktion. Den splittrande funktionen i de språkförändringar som leder fram till uppkomsten av dialekter är ganska uppenbar. Språket i Norden har visserligen aldrig varit helt enhetligt (...). Samtidigt är det viktigt att hålla i minnet att den enande funktionen är den viktigaste i den utblidade dialekten.“ (1978: 13) En sådan balans mellan den splittrande och den enande funktionen kan bara förekomma där det finns ett så utbrett gemensamt språk i ett så stort område som Norden, någon annanstans skulle detta inte fungera ”så enkelt“ om det inte vore så att de språk som finns där inte vore så besläktade.¹²

Under det här seklet, i vilket man kan åka i stort sett vart man vill i världen och se vad man vill, har man glömt hur mycket tid det hade tagit att genomföra samma åkturer innan man hade den teknologien och viljan man har idag. Särskildheten kommer från isoleringen. Ett språks naturliga omgivning bestämmer dess möjlighet att bli påverkat av andra språk, åtminstone under tiden då den moderna kommunikationsteknologin inte fanns, och under en större del av historien kunde man inte kommunicera med „vem man ville“ och därför kunde dessa särskilda fall av dialekter och språk finnas i fred och förbli under en viss tid opåverkade av standardspråket (och förresten av andra språk; man kunde tänka sig att älvdalskan, förutom med närvarande mål, kom i kontakt med norskan och kanske till och med samiskan), fast det var, även det under en större del av historien, i människans tankar oklart vad ett standardspråk egentligen var. Allt detta borde man ha i åtanke när man ser att man har använt begreppet *standardspråk*. Det är inte bara geografiska omständigheter som utgör dialekternas särskildhet, utan också den mänskliga andan att inte vilja låta sig förändras så lätt när det gäller abstrakta saker (såsom eget språk) som utgör kulturen och ens identitet. Att älvdalskan är ett bra exempel på språkisolering, visas också genom faktumet att, när Gösta Bergman, när han i sin berömda bok *Kortfattad svensk språkhistoria* talar om speciella dialekter, tar just älvdalskan som exempel. Det är älvdalskans historia han närmare beskriver och säger: „De mest utpräglade dialekterna finner man på landsbygden, de ålderdomligaste i trakter där folket har levat i geografisk isolering eller varit självmedvetet, inte så lätt velat godtaga främmande inflytelser, en inställning som gynnats av att man bott i folkrika bysamhällen och inte i enstaka gårdar. Den fasta byorganisationen har bevarat bondekulturen och med den språket.

¹² Det finns dock undantag, exempelvis finskan som talas av ett stort antal människor i Norden, som har bott i gemenskap med svenskar och norrmän så länge att de delar en hög procent kulturella särdrag, men finns i mindre grupper nästan överallt i Norden.

Till våra ålderdomliga dialekter hör dalmålet i Ovansiljan, särskilt älvdalsmålet, som enligt Albert Engström „smakar blod och hedendom i munnen“.“ (1968: 219)

Man kan föreställa sig kommunikationen mellan en människa med älvdalskan och en med ett annat dalmål som modersmål, vilket vi tar som det troligaste fallet. Detta skulle då betyda att de två talarna antagligen nästan aldrig använde standardsvenska utan de använde sina egna språk vid mötet med varandra, vilket tyder på att de förblivit „oförändrade“ av ord från standardspråket. Men idag lever man i en värld där geografiska omständigheter inte är så avgörande som förut när det gäller språk, därför att man har så många fraktmöjligheter som möjliggör en kommunikation som inträffar oftare. I det fallet händer någonting som Pamp pekar på: ”[Grundorsaken för] att folket inte vill eller inte kan ta emot förändringen (...) är väl nästan alltid bristfällig eller obefintlig kommunikation – med ordet taget i en vid bemärkelse – mellan dem där förändringen slår igenom och dem där den inte gör det. Den bristfälliga kommunikationen kan bero på naturliga hinder – berg, skogar, sumpmarker etc - , menden kan också ha sin grund i kulturella, ekonomiska, politiska eller religiösa olikheter och motsättningar. (...) Det kan också hända att när de naturliga hindren har besegrats så har de kulturella skillnaderna – de språkliga inbegripna – blivit så stora att språkförändringarna fortfarande tenderar att göra halt vid de gamla gränslinjerna.“ (1978: 13) Historien om inflytande av olika språk på varandra är nog inte så enkel, det går alltså inte att beskrivas bara genom kontakt eller brist därpå beroende av var dessa språk befinner sig på kartan, utan det finns också människans vilja att bevara sin kultur och livsstil genom att bevara sitt eget språk.

III. Syfte och metodologi

III.1. Uppsatsens syfte

Syftet med denna uppsats var att undersöka älvdalskans status i Sverige genom följande punkter: beskrivning av begrepp *språk* och *dialekt*, vilket har varit ett ständigt återkommande tema i språkvetenskapen, beskrivning av älvdalskans status i Sverige och andra svenska varieteter, beskrivning av begreppsparet Ausbausprache och Abstandsprache, som är nödvändigt i nästan varje språkligt tema där man vill förstå språkens ursprung, beskrivning av språkförlust som gäller många av dagens varieteter över hela världen samt beskrivning av hur geografiska omgivningar kan påverka och vara ett viktigt villkor för skapande av språk med alla sina särdrag. I den viktigaste delen som följer kommer älvdalskans status föreställas med hjälp av flera personer som har den som modersmål genom att lista och kommentera relevanta utsagor de givit i intervjuerna.

III.2. Undersökningsmetoden

Intervju som metod är den mest personliga vetenskapliga sättet att tala med en människa man inte känner till, eftersom den inkluderar bara intervjuaren och intervjupersonen, vilket tyder på att man blir benägen att tala. Intervjun, till skillnad från metoder som fokuserar på ett stort antal människor, erbjuder intervjuaren att föra ett äkta samtal med personen och få reda på detaljer om personen och hans tankar, inte bara med ord, utan också med icke-verbal kommunikation och med många andra samtalsdetaljer som gäller såsom reaktioner, emotioner och inställningar. Intervjuerna i den här undersökningen hade frågor vars mål var att vara så öppna som möjligt för att låta personen prata om målämnen och därmed samla relativt detaljerad information. Eftersom folklingvistik fokuserar mest på talaren och hans övertygelser och känslor om läget med hans språk, är intervjuering den mest tillämpliga metoden för denna uppsats. Den möjliggör för oss att tillfråga just den som är modersmålstalaren och vars medfödda känsla om hur språket ser eller borde se ut. Intervjuerna har givit ett inblick i liv av människor som bor i Älvdalen och har älvdalska som modersmål. Jag var intresserad av vad som händer med älvdalskan, men viktigare av hur dessa människor reagerar på det samt hur de beskriver det som händer med deras språk. Det är alltså deras perception och tolkning av den älvdalskan är avgörande hos denna metod.

Intervjuerna utfördes på svenska och ägde rum i Älvdalen 6:e, 7:e och 8:e augusti sommaren 2022. Fyra intervjuer ägde rum i kommunhusets lokaler i Älvdalens kommun, medan en ägde rum i Tingshuset och en i en stuga. Det enda kravet i valet av intervjupersonerna var att de hade älvdalska som modersmål. Deras kontakter fick jag tag i genom att först kontakta Ulum Dalskas sekreterare som sedan hörde av sig till personer enligt följande önskade kriterier: 3 män och 3 kvinnor i 3 olika åldrar, vilket möjliggör bredast information av en så liten målgrupp. Intervjuerna inspelades på en mobil med Samsungs app Röstinspelning och sammanlagt tog 264 minuter och 33 sekunder, längden för var och en intervju kan hittas i tabblån efter detta avsnitt. Syftet med intervjuerna var att få reda på hur intervjupersonerna (IP) bidrar till att bevara älvdalskan, hur deras erfarenheter med språket sett ut samt varför de tycker att det är viktigt att bevara älvdalskan trots de svårigheter som följer med. Intervjufrågorna var indelade i 5 kategorier: 1) allmän biografi och livserfarenheter – för att få reda på mer om bakgrunden till själva personen och för att bättre förstå varför den personen tycker som hen tycker baserat på dess liv; 2) språkbiografi – detta är det viktigaste kategori därför att den ger intryck av berättigande av att behandla IP som genuina talare av älvdalskan och för att få reda på hur språket förändrats under deras liv, vilket hjälper oss förstå om det finns en språklig nedgång eller inte; 3) språkideologier och inställningar – de som har älvdalska som modersmål ska antagligen ha starka inställningar till sitt språks status i Sverige. De kan mest om sitt språk och är de som bryr sig mest om dess bevaring; 4) språkideologi – vad de som inte är språkexperter tycker om språkpolitik 5) frågor om språkföreningen – det är viktigt att förstå hur föreningen fungerar eftersom den verkar vara den starkaste försvarslinjen mot språkets utdöende. Flera detaljer om intervjufrågor hittar man i uppsatsen bilaga, efter litteraturförteckningen. Alla IP fick samma frågor, några svar kommer inte att skrivas här eftersom de visade sig inte vara relevanta för temat, vilket man indirekt kunde inse genom intervjuerna. Exempel på detta var frågan om den språkliga mångfalden i Älvdalen – det visade sig inte vara tillräckligt många andra språk och kulturer där för att de på ett eller annat sätt skulle påverka älvdalskans existens. Det finns också personliga frågor som egentligen kallas för sociodemografiska och som ställdes i fall detta info visar sig vara relevant t ex någon möjlig anknytning mellan ålder och åsikter om hur mycket älvdalska förändrats eller åsikter om skolutbildning i älvdalska mellan de som har barn och de som inte gör det. Vissa ord från IP:s svar kommer inte att citeras eftersom det ibland hände att IP antingen använde fyllnadsord som inte bar någon egentlig betydelse (t ex ordet ”nog“ i nästan varje mening) eller att man avbröt sig mitt i meningen eller ordet och formade om hela meningen med samma betydelse. Det måste också framhävas att etiska

normer har följts i hela projektet – det har lovats att intervjuaren är den ende som ska ha tillgång till intervjuernas audiofiler och ska inte visa dem för någon, det har lovats att intervjupersonerna ska förbli anonyma (även om det kan finnas personer som ska läsa denna uppsats och lätt ta reda på vem de är), det har lovats att vara trogen till det intervjupersonerna sagt och inte förändra deras ord och om detta skulle dock hända då ska det vara pga missförståelse eller intervjuarens språkliga oförmåga.

Till IP hör 6 människor, som i det följande kommer att benämnas Person A, B, C, D, E och F, som i tablan nedan:

Person	Ålder	Utbildning	Aktivt medlemskap i språkföreningen	Intervjuns längd	Grupp
A	19	Gymnasium	Wilum og Belum	47:08	1
B	19	Gymnasium	Wilum og Belum	48:44	1
C	40	Gymnasium	Ulum Dalska	42:41	2
D	42	Universitet (magister)	Ulum Dalska	40:57	2
E	60	Gymnasium	/	38:12	3
F	63	Högskola	Ulum Dalska	46:51	3

Ulum Dalska (som översätts som „vi ska tala älvdalska“) „är en språkförening som arbetar för älvdalskans bevarande och utveckling. Föreningen bildades 1984. Älvdalskan talas idag av uppskattningsvis 2500 personer, främst i Älvdalens socken i norra Dalarna. Enligt traditionen anses älvdalskan vara en svensk dialekt, men idag arbetar föreningen och till föreningen knutna språkvetare och sakkunniga för att älvdalska ska bli godkänt som eget

språk.¹³ Wilum og Bellum är ett projekt av „Älvdalens kommun och föreningen Ulum Dalska“ som „med finansiering från Allmänna Arvsfonden har (...) uppdrag att revitalisera älvdalska språket.“¹⁴

¹³ <http://www.ulumdalska.se/>

¹⁴ https://www.facebook.com/WilumogBellum/?ref=page_internal

IV. Analys av intervjuerna

Alla IP har svarat att de är uppfostrade i Älvdalen, vissa av dem var inte födda där fysiskt, medan vissa var födda i Älvdalen då det fanns en förlossningsavdelning.¹⁵ Alla IP har väldigt olika utbildningar och yrken. Person A har gått naturvetenskapsprogram på Mora gymnasium och har inte bestämt sig än om hen vill studera, men jobbar på Wilum og Belum projektet. Person B har gått samhällsvetenskap program på Mora gymnasium och tänker utbilda sig till militär. Person C är född och uppvuxen i Älvdalen, har VVS (värme, ventilation och sanitet) på gymnasiet som utbildning och jobbar i en fabrik. Person D har gått naturvetenskapsprogram på gymnasiet i Mora, har fått ett magister inom miljö i Umeå och jobbar i kontaktcenter i Älvdalens kommun. Person E har gått snickarkursen och fick sedan yrkesbevis och idag driver ett vandrarhem i Älvdalen. Person F har gått musikhögskolan i Stockholm och undervisar i fiol och kontrabass. Alla IP har familjer som de pratar äldalska med, det finns också IP vars partners inte är från Älvdalen, men de brukar lära sig äldalska. IPs släktingar från andra delar av Sverige besöker ibland Älvdalen, de flesta av dem kan äldalska, men deras barn gör inte det, fast vissa av barnen förstår äldalska. Frågor om deras släktingar har varit viktiga eftersom man genom dem har fått reda på om man pratar äldalska i sina närmaste cirklar, vilket är avgörande för att förstå hur personen använder språket.

På frågan om deras modersmål, har Person A svarat: „Svenska, men började prata äldalska vid 9 års ålder och hade alltid hört och förstått äldalska“ och Person D: „Svenska säger jag men innan jag började skolan så var det bara äldalska hemma.“. Person B, C, E och F har svarat att de har äldalska som modersmål. Person E har tillagt att hen „har äldalska som modersmål, samt har lärt sig svenska från tv:n och radio men minns inte när hen började prata svenska först.“ Person A hade lärt sig svenska hemma, och „började först prata äldalska med pappan“, Person B hade lärt sig både svenska och äldalska hemma, Person C „pratade äldalska hemma men lärde sig svenska samtidigt, eftersom den fanns överallt“, Person D „kommer inte ihåg att hen någonsin inte förstått svenska“, Person F hade pratat svenska med pappan och lärde sig svenska i skolan. Allt detta har gett oss mycket information eftersom man har fått veta att man valt rätt personer pga att man inser att det finns skillnader mellan yngre och äldre IP. Tanken har varit att intervjua personer som har äldalska som modersmål och även om de först hade lärt sig svenska och kunnat den bättre så har man fått

¹⁵ Man var osäker på varför förlossningsavdelningen stängdes, men det gäller antagligen svensk politik om sjukvården och önskan att spara pengarna.

svar att älvdalskan är den som är modersmålet, vilket har visat deras vilja att koppla med sina rötter. Det har verkat som om hos de yngre älvdalskan är en del av livet föräldrarna och släktingarna borde vara medvetna om medan det verkar som om ju äldre man är i Älvdalen desto är svenskan i högre grad det språk man fått till medvetande av omgivningen eftersom den funnits överallt. Om man behöver få sina barn att tala älvdalska, och de är älvdalingar, då är problemet med älvdalskans överlevande redan där.

Ingen av IP har haft dåliga erfarenheter pga att de talar älvdalska, „kanske bara på skoj i skolan då man retats“, enligt Person A. Person A har tillagt, vilket har nämnts även av Person F, att „barnen under 1900-talet blev slagna i skolan för att de talade älvdalska som betraktades som ett fullt bondespråk till skillnad från det anstående riksspråket, vilket till och med är synligt idag för det finns familjer som kan dalska¹⁶ men undviker det eftersom den förenämnda skammen fortfarande är tillvarande i deras huvud.“ Person F har tillagt att „en del från min mammas generation som idag är föräldrar valde bort älvdalska och pratade svenska med sina barn för att de inte ska få stryk i skolan också, och den generationen tappade då möjligheten att känna att älvdalskan är viktig“, vilket andra IP också bekräftat att de fått höra från föräldrarna och äldre älvdalingar. Man kan få ett starkt intryck att älvdalskan under 1900-talet fanns i en viss språklig utsatthet i Sverige eftersom den betraktades som en dialekt och till och med ett oönskat variant som höll på att förövräs, vilket väl inte har varit till märkbar nytta för den eftersom ingen idag kan få reda på precis hur mycket som förlorats genom att en del av en generation inte dalskat med barnen, vilket är ett rått bevis på språkets sakta utdöende. IP:s berättelser om älvdalskans historia har visat bäst för oss hur viktigt språkets status och prestige i samhället är. Om språket har blivit stigmatiserat då är det inte bara möjligt att man ska skrämmas av lärarna och inte tala språket, utan att det traumat kan bli kvar även hos följande generationer.

Enligt alla IP har man dalskat i olika form i byar som ligger relativt nära varandra, särskilt när det gäller vilken sida Österdalälven eller sjön som man bor på. Jag har fått intrycket att några alltför stora skillnader mellan dem förutom betoningens längd och böjningar av vissa ord verkar det dock inte finnas. Det är alltså förväntat att ett så litet språk inte har så många stora variationer, men mångfalden finns. Jag har inte tagit reda på fler detaljer om variationerna, men detta visar att det finns en stark känsla av språklig gemenskap i

¹⁶ Från verbet "att dalska" – "att tala älvdalska" som själva IP använder.

byarna och att man vet att man talar älvdalska. Den känslan är det som skrivits tidigare i texten när det nämndes folklingvistik som pekar på värdet av modersmålstalares känsla.

Enligt svar på frågan om det finns ett generationsskifte mellan generationerna har setts att det inte finns något märkvärdigt generationsgap mellan barn och föräldrar i Grupperna 2 och 3, förutom ett bredare ordförråd hos föräldrarna. Detta är förståeligt om man tänker på att föräldrarna inte längre behöver vissa ord pga att livsstilen förändrats - det är flera som lever ett modernare liv än de som lever ett bonde- eller ett ålderdomligt liv. Bland de yngre vid Grupp 1:s åldrar finns dock en uppenbar skillnad – om man talar älvdalska då blir det en med många lånord från svenskan och även engelskan utan älvdalskans klassiska prosodi, särskilt bland deras jämnåriga kamrater i skolan. Person F har lagt märke till en intressant företeelse hos yngre i Älvdalen, nämligen, „hos de yngre i Älvdalen pratar små flickor en svenska som om de bor i Stockholm, pojkarna däremot har behållit lite av den älvdalska klangen/melodin i sin svenska.“ Allt detta visar att språkets användning förändras under tiden och de ålderdomligare målen inte har en fördel när det gäller språkets bruk – världen moderniseras och de äldre ord blir obsoleta. Det kan sägas att det skulle vara ett alltför stort och svårt arbete för älvdalskan att skapa nya ord med gamla lexem och nya betydelser eftersom det finns alltför få talare.

IP har tillfrågats vilket språk de svär, drömmer, räknar och sjunger på för att ta reda på vilket språk deras hjärnor fungerar på, och detta har inte varit bara nyttigt för mig som intervjuare som fick information om deras undervetande utan för dem också, eftersom de fick tänka om sitt språk på en metalingvistisk nivå. Det har försökts att få reda på vilket språk som IPs hjärnor fungerar på med många små frågor. Person A har svarat: „[Jag] svär på svenska men det blir mer och mer älvdalska“; räknar på älvdalska; och att det språket hen tänker på „beror på sammanhanget, men tror att majoriteten är svenska.“ Person B tänker på svenska pga att „svenskan har blivit ett vardagsspråk.“ Person C har svarat med: „Min hjärna ät tyvärr i första hand i svenskan.“ Person D räknar på älvdalska, drömmer på blandat språk eller både och men svär också på älvdalska. Person E har svarat att hen svär på älvdalska, pratar älvdalska i sömnen (enligt sambon), tänker på älvdalska och räknar på älvdalska. Person F „svär på svenska med älvdalska uttryck“ och „drar vitsar på språket beroende på sammanhanget.“ Alla IP har blivit förvånade över frågan och därmed antagligen började en analys av sina språk och nått en nivå av språklig medvetande som möjligen kan hjälpa dem med språklig reflektion. Det är uppenbart att om en hjärna kan fungera på två språk då är

dessa språk egentligen olika, vilket visar att älvdalskan och svenskan fundamentalt är två olika språk, åtminstone i hjärnorna av dem som talar älvdalskan som modersmål.

IP har tillfrågats om de ibland blandar språk och var de använder vilket. Fyra IP har sagt att de ibland blandar språk. Person F ”håller älvdalska för sig och svenska för sig“ medan Person E „blandar språk bara ibland“ men medvetet och kallar sig för „språkpolis.“ Alla IP har varit väldigt vana vid att byta språk eftersom de talat både älvdalska och svenska mer eller mindre hela sina liv. Person C har svarat att hen ”ibland med vänner blandar svenska och älvdalska och till och med engelska för skojs skull.“ Person D har svarat att „det slumpmässigt smyger in sig mera svenska in i älvdalskan“, och att „man ibland slarvar.“ Bara Person E använder älvdalskan med människor hen nyss träffat och inte känt till förut, om detta händer „på gatan i Älvdalen“. Alla IP dalskar på jobbet om deras jobb utförs i Älvdalen och de nära byarna; om man arbetar i byar och städer som ligger längre bort där man inte dalskar då använder man självklart svenskan. Alla IP har känt sig „mer trygga att prata älvdalska med någon.“ Dessa svar visar att språkblandningen händer för det mesta pga svenska är det dominerande språk som på ett sätt förtrycker älvdalskan, både bokstavigt genom staten och figurativt i människors tankar, samt att det skulle vara omöjligt att inte ha svenskan i deras liv, särskilt eftersom det finns så många svensktalande personer man hamnar i kontakt med i vardagslivet och på jobbet.

På frågorna om det finns fördomar om älvdalskan och vad IP tror de andra säger om älvdalska har alla IP svarat att de aldrig hört några fördomar om älvdalskan, inte några negativa i alla fall. Person A har sagt „att ibland så visste man inte vilket språk jag talade, man trodde att det var norska eller isländska.“ Alla IP har sagt att andra svenskar de träffat hade sagt i samtal med dem att „älvdalskan faktiskt är ett eget språk och att de vid alla tillfällen inte alls hade lyckats med att förstå älvdalskan.“ Person E har tillagt att „folk tror att älvdalskan var isolerad men detta är inte sant eftersom älvdalingar åkte ännu till Stockholm för handels skull.“ Detta visar att älvdalskan är ett väldigt positivt accepterat mål i dagens Sverige samt att det inte finns något negativt ställning till det från sida av de andra IP hamnar i kontakt med. Om läget vore tvärtom, skulle det uppenbart vara en stor nackdel för älvdalskan, men detta är, som tur är, inte fallet.

Alla IP har påstått på ett eller annat sätt att de inte är nöjda med statens arbete („om det överhuvudtaget finns ett sånt“, enligt Person C) att bevara älvdalskan. Enligt Person D kan man förstå varför politikerna är så försiktiga när det gäller älvdalskans fråga – därför att, om man ska erkänna älvdalskan som ett eget språk, så borde man kanske också göra detsamma

med andra mål som t ex orsamål, rättviksmål osv, eftersom det är svårt att säga var gränsen ligger mellan språk och dialekt. Enligt Personer A, B och C gäller det för det mesta finanser. Alla IP har varit nöjda med sin kommuns arbete att bevara språket, fast det kunde vara ännu bättre. Person D har sagt att „älvdalskan kunde lyftas ännu mer, man kunde kanske ha vissa ämnen på älvdalska, även i förskolorna, att det inte är bara ett projekt, för det finns många barn som tappar älvdalska när de börjar förskolan.“ En av Personerna har påstått att det finns personer som „är med i föreningen men vill inte lära sina barn älvdalska.“, vilket behöver inte vara så enkelt, utan kan vara samma fall som med Person C:s barn, som det beskrivs i nästa avsnitt. Detta visar att IP verkar vara försiktiga när det gäller älvdalskans status jämfört med de andra speciella svenska målen, vilket är förståeligt med tanke på Jantelagens första regel om att man inte ska tycka att man är bättre än någon annan. Det kunde sägas att de flesta i Sverige tänker på det sättet och därför är försiktiga även om det gäller deras språk och väljer istället det fredliga sättet att protestera.

Alla IP har hållit med om att det är viktigt att överföra språket till kommande generationer eftersom språket är viktigt för identitetsbyggandet och, visst, för det ska bevaras. Alla IP har sagt att det finns flera i området som talar svenska än dem som talar älvdalska, samt alla IP håller med om att svenskan försvagar älvdalskan. Person D har tillagt att „Det i sig att det finns flera som talar svenska inte är ett problem, utan problemet är att vi inte dokumenterar tillräckligt mycket om älvdalskan, samt att någon borde tala om för en att det finns äldre ord på älvdalskan, någon som skulle fungera som språkpolis.“ Grupp 2 och 3:s barn kan dalska och har blivit lärda att göra så av sina föräldrar förutom Person C:s barn, som är yngsta och ofta inte vill dalska, fast fallet är troligtvis sånt att de fortfarande är för unga för att ta det på allvar. Detta kan påminna om Person A som tidigt fick höra älvdalska och blev tilltalad på älvdalskan, sedan började hen dalska i 9 års ålder. Person D har tillagt att „det finns vissa i Älvdalen som inte vill svenska utan dalskar hela tiden och säger [på ett vänligt sätt] ’Det är ditt problem om du inte förstår.’ “

Alla IP har hållit med om att älvdalskan har blivit tillräckligt föreställd i medier fast de har också påstått att det borde nog finnas flera som skulle få veta om att älvdalskan finns. Älvdalskans framtid är osäker, men jag tror att det ter sig som om älvdalskan kommer att dö ut eller åtminstone förvandlas till en (ännu mer) förenklad och försvenskad form om den inte blir erkänd på ett eller annat sätt som en viktigare aspekt av ens liv.

På frågan om de tyckte att älvdalskan borde betraktas som ett eget språk och inte en dialekt har Person A svarat: ”Ja, pga att få erkänna allting man jobbat för, för att få

älvdalingarnas rätt att prata sitt eget språk, vilket man inte haft alltid pga statens försök att utrota älvdalskan.“ Person B och C har svarat med: ”Ja, det tycker jag.“, Person C har tillagt att „man inte kan förstå någon som talar älvdalska om man bara talar svenska.“ Person D har svarat: ”Rent personligen, så tycker jag det, men jag vet inte riktigt hur det är med andra språk.“ Person E har svarat att „den har ju alla kriterier att bli erkänd som ett språk.“ Person F har svarat med: ”Absolut! Fråga vem som helst som åker hit! De säger att de inte förstår någonting.“ samt tillagt ”En del [folk] tycker att det är en dialekt, men jag kan inte förstå det, det finns [inte någon] svensk [prosodi] i älvdalskan“. När de har tillfrågats vilka som är de mest uppenbara skillnader mellan svenska och älvdalska, har IP inte givit så många relevanta exempel som skulle visa denna skillnad, utan har sagt att ”de är helt olika språk med olika system med till och med olika ordföljder samt att älvdalskan är ett intelligentare språk än svenska“ vilket förstås tyder att älvdalskan egentligen är mer komplicerad men inte för dem eftersom de är de som naturligt ”äger” älvdalskan. Dessa svar visar också skillnaden mellan ”det egna” och ”det främmande” när det gäller dialektalt medvetande. Med tanke på att IP och deras icke-älvdalska vänner har en så stark känsla av gränserna mellan mål kan det sägas att älvdalskan kanske är mer än en dialekt. Dessutom visar dessa svar att det inte finns någon ömsesidig förståelse mellan älvdalingar och andra svenskar.

IP som är med i Ulum Dalska eller Willum og Bellum har tillfrågats om hur föreningen och projektet fungerar. Ulum Dalska finansieras av medlemsavgifter och försäljning av böcker och annat material. Det finns drygt över 700 medlemmar, varav aktiva medlemmar är i 20-tals. Willum og Bellum finansieras av Allmänna Arvsfonden som beviljade föreningens och kommunens ansökan och gav 7 miljoner kronor, men avtalet om samarbetet löpte ut september 2022. Willum og Bellum har lektioner på högstadiet – efter skoltid en gång i veckan och kurser i facebook. Ulum Dalska har stipendier för barn – ”i trean får man en bok om man pratar älvdalska, när man slutar sexan får man 500 kronor om man pratar älvdalska“, samt ”när man slutar nian får man 9000 kronor men man får ett skriftligt prov och skriver en berättelse på älvdalska.“ Det fanns också sommarkurser för vuxna men pandemin kom och detta fortsattes inte. Det allmänna målet med både språkföreningen och projektet är att inrikta lärandet av älvdalskan på barn, som ska vara de som tar över älvdalskan i framtiden. Målet med dessa föreningar är bäst beskrivet i Person C:s ord som har tillagt att man med projekten vill ”ta tillbaks gammal älvdalska istället för att tala svenska ord”. Det skulle vara intressant att intervjua dem som inte är engagerade i språkets bevaring och se vilka åsikter de har, eftersom de verkar hålla med om älvdalskans bevaring, men detta

är inte denna uppsats huvudtema och kunde kanske vara ämnet i något framtida arbete. Allt detta pekar på en ljus framtid för älvdalskan eftersom det egentligen finns personer som är intresserade av att bevara språket samt på att språkföreningarnas verk är välinriktat (mot ungdomar). Det är det bästa sättet att bevara språket eftersom språk som inte har unga talare kommer troligen att dö ut. Nu får tiden utvisa om älvdalskan ska få sin kraft hos nya ungdomar och i vilken form – i den gamla äkta älvdalskan eller i den modernare och försvenskade formen, vilket möjligen redan har hänt.

V. Slutord

Att skriva om älvdalska går inte utan att förstå skillnader mellan språk och dialekt, vilket innebär att få reda på vad dessa begrepp egentligen betyder inom språkvetenskap och hur man tillämpar dem när det gäller ålderdomliga och speciella mål vars historia inte är så dokumenterad och vars tillvaro har blivit hotad. Det har alltid varit en stor förlust för människan när språk dött ut, inte bara pga den emotionella anknytningen utan det som språk representerar i människans liv – ett identitetsutbyggande medel. Men eftersom språk inte är någonting man kan känna fysiskt, kvarstår bara dess talare och vissa andra som egentligen uppskattar ett språks äkta värde. Även om älvdalskan, vetenskapligt sett, *är* en dialekt av svenskan, betyder det inte att den inte är värd bevarandet. Älvdalskans historia gäller i högre grad en språkpolitik med vilken man tidigare försökt få bort den och inte ens idag vågar man hjälpa den och stärka dess hotade existens, troligen för att inte bli ansvarig för alltför många andra mål. Om man (förutom dem i språkföreningen och antagligen de flesta av dess talare) inte skulle tycka att älvdalskan borde bli erkänt som ett eget språk så kunde man nog ändå vidta åtgärder för att bevara älvdalskan och andra mål i liknande situation, därför att, som Pamp (1978: 13) skriver: ”Vårt språk och vår dialekt är vårt fäste i tillvaron, vårt andliga hem. Att förlora möjligheterna att använda de uttrycksmedel som man har lärt sig som barn är att förlora en väsentlig del av sig själv, och också att gå miste om en social gemenskap som många inte förmår att bygga upp igen.“

VI. Litteraturförteckning

- Bergman, Gösta. 1968. "Svenska dialekter" i: *Kortfattad svensk språkhistoria*, Bokförlaget Prisma, Stockholm. 219 – 232
- Bilić Meštrić, Klara; Šimičić, Lucija. 2018. *Arbanaški na raskrižju, Vitalitet i održivost jednog manjinskog jezika*. Srednja Europa, Zagreb
- Crystal, David. 2000. *Language Death*, Cambridge University Press, Cambridge
- Goeman, Ton. 2002. „Perception of Dialect Distance: Standard and Dialect Relation to New Data on Dutch Varieties.“ i: *Handbook of Perceptual Dialectology, Volume II*, Amsterdam
- Kloss, Heinz. 1993. "Abstand Languages and Ausbau Languages." i: *Anthropological Linguistics* 35, no. 1/4 (1993). 158 – 70. Tillgängligt via: <http://www.jstor.org/stable/30028251> (senast besökt 23 juni 2022)
- Mair, Victor H. 2001. *The Columbia History of Chinese literature*, Columbia University Press, New York
- Pamp, Bengt. 1978. *Svenska dialekter, Natur och kultur* Stockholm
- Preston, Dennis R. 1999. "Introduction" i: *Handbook of Perceptual Dialectology, Volume I*, Amsterdam
- Ringmar, Martin. 2005. Älvdalska – en ö nordisk språkö på fastlandet, *Första konferensen om älvdalska*
- Sibata, Takesi. 1999. „Consciousness of Dialect Boundaries“ i: *Handbook of Perceptual Dialectology, Volume I*, Amsterdam
- Olander, Eva; Ringmar, Martin. 2015. *Friskt liv i ackusativ? En rapport från ackusativens sista fastlandsfäste: Våmhus/Orsa/Ore*, Svenska språkets historia 15, från: Konferensen i Tartu. 228 – 241

On the Status of Elfdalian in Sweden through an analysis of interviews with Elfdalians

Abstract:

The main goal of this study is to explore the status of an ancient Swedish variety called Elfdalian through sociolinguistic research. A theoretical background is set first, which includes description of Elfdalian's relation to neighbouring and similar varieties, an explanation of terms *Ausbausprache* and *Abstandsprache* that are crucial for the thesis, remarks on how any kind of isolation of a people leads to specificity, together with the phenomenon of language death which is a present danger, especially for smaller languages that are being oppressed, in one way or another, by a standard variety. After that, interviews with 6 native speakers of Elfdalian are described, commented on and connected to the theory part of the work.

Keywords: Elfdalian, Swedish, language variety, interview, language death

Status älfdalskog u Švedskoj kroz analizu intervjuja sa stanovnicima Älvdalena

Sažetak:

Glavni je cilj rada istražiti status drevnog švedskog varijeteta zvanog älfdalski kroz sociolingvističko istraživanje. To se prvo radi kroz postavljanje teorijske pozadine. Ona uključuje opis odnosa älfdalskoga sa susjednim i sličnim varijetetima, opisivanje pojmova *Ausbausprache* i *Abstandsprache* koji su ključni za tezu rada, objašnjavanje kako bilokoja vrsta izolacije jezične zajednice vodi k posebnosti, te pojavu smrti jezika koja je prisutna opasnost, pogotovo za manje jezike koje potiskuje standardni, na ovaj ili onaj način. Nakon toga se opisuju intervjuji sa 6 izvornih govornika älfdalskoga, te se komentiraju i povezuju s teorijskim dijelom rada.

Ključne riječi: älfdalski, švedski, varijetet, intervju, smrt jezika

Bilaga 1

I bilagan befinner sig intervjuschema som jag (intervjuaren) hade framför mig på pappret vid intervjuarna. Några frågor är inte skrivna i hela meningar för praktiskhetens skull.

Tema: Älvdalskan

Livserfarenheter och data **Språkbiografi** **Språkideologier och ställningar**

INTERVJUN:

Början och längd:		Den intervjuades för- och efternamn:	
Dato och plats:		Födelsedag:	
Intervjuarens för- och efternamn:		Födelseplats:	

Land:	Stad/plats:	Adress:

Livserfarenhet och personlig data

Kan du berätta lite om dig själv?	Födelseplats, uppväxt; utbildning, yrke, nationalitet, religion	Hur länge har du bott här? Varför flyttade du hit?
Familj	Vem ingår i din familj? Var var dina föräldrar födda? Och förföräldrar?	
	Har du släkt i andra delar av Sverige, eller i något annat land?	Besöker de Älvdalen? Har de barn? Kan deras barn tala älvdalska?
	Är du gift eller i ett gemenskap? Har du barn?	Var är din partner född? Hur träffades ni?
Utbildning och yrke	Vad var ditt första jobb, var, erfarenheter där?	Var arbetar du idag? Vad arbetar du? Finns det andra som talar älvdalska på ditt arbete? Vilket språk använder ni?
	Har du någonsin haft illa erfarenheter på grund av att du talade älvdalska?	

Språkbiografi

Vad är ditt modersmål?	Vilken variant älvdalskan talar du?	Vad är ditt språks förhållande till svenska? Vad är det för skillnad mellan ditt språk och svenska? Kan du nämna några?
Var lärde du dig standardspråket (svenska)?	Vilket språk lärde du dig i skolan?	Finns det skillnader mellan det språket du lärde dig i skolan och det du talar hemma med din familj?
Minns du din barndom?	Vilka språk talade man i din barndoms tid?	Vad minns du om språkets roll i livet från din barndom? Vad berättade för dig man om språket? Vilka känslor knyter du an till ditt språk? Vilket språk lärde du dig först? Vilket talar du bäst?
Hur skulle du beskriva dina skoldagar?	Vilket språk använde du i skolan? Med jämnåriga?	
Vilka främmande språk talar du? Kan du lista dem i ordning det du talar bäst till det du talar värst?	Vilka främmande språk tycker du är nyttiga? Varför? Finns det några språk du tycker är intressanta? Skulle du vilja lära dem? Skulle du lära dem dina barn?	
Språkanvändning	Vilket språk talar du hemma med din familj, med dina föräldrar, med dina syskon, på jobbet, i fritiden, hos läkaren, med människor du nyss träffats?	Vilket språk talar du när du: har lunch med familjen, sjunger, drömmer, räknar, drar vitsar/humor, är arg, svär?
	Vilket språk talar du med din maka/make/partner/sambo? Med ditt/dina barn?	Hade ni samma språk när ni träffades?

	<p>Finns det ett generationsgap mellan dig och dina föräldrar? Vad tycker du om det?</p>	<p>Vad är det för skillnader mellan språket du talar och språket de talade? Kan du nämna några?</p>
<p>Blandar du någonsin språk? Vilka? Med berått mod eller slumpsmässigt?</p>	<p>På vilket sätt blandar du dem? Finns det problem med några ljud, ord eller grammatiken?</p>	<p>Tillägger du oftare ord och grammatiska element från svenska till äldalska eller tvärtom?</p>
	<p>Hur ser din gemenskap på äldalskan ut? Är den ett minoritetsspråk eller ett majoritetsspråk här? Hur påverkar det ditt liv?</p>	<p>Har du någonsin varit i en situation där du justerade (ställde in) sättet du talar? Varför? Vad var det för situation?</p> <p>Har du någonsin blivit behandlad annorlunda än de andra pga ditt språk? Vid vilket tillfälle?</p>

Språkideologier och ställningar:

	Vad tycker du är Sveriges språkpolitik om älvdalskan? Är dess attytider positivt inriktade?	Hur ser älvdalskans status i Sverige ut? Bra eller inte? Vad tycker du kunde vara bättre? Är du nöjd med Sveriges arbete till att bevara älvdalskan? Är du nöjd med ditt gemenskaps arbete till att bevara älvdalskan?
Vad tycker du om svenskas inflytande på älvdalskan?	Hur är läget i gemenskapen du bor i?	Vad tycker du om älvdalskans renhet?
Tycker du att det är viktigt att tala och överföra älvdalskan till kommande generationer? Varför?	Är gemenskapen du bor i multikulturellt? Finns det språklig och etnisk mångfald? Försvagar den mångfalden älvdalskans identitet?	Vore det bättre om alla hade samma traditioner?
	Tycker du att det är en fördel att lära sig språk som inte är standardspråk? Varför?	Tycker du att man borde få reda på att det älvdalskan finns och lära sig lite om den? Var tycker du man borde lära en älvdalskan?

	Tycker du att människor identifierar sig genom att tala sitt mål? Vilka fördomar finns bakom det?	Finns det några fördomar om älvdalskan? Vad tror du att de andra säger om älvdalskan? Finns det stigman hos älvdalskan och dess talare? Vad tycker du om andra dialekter och dess talare?
	Tycker du att älvdalskan borde betraktas som ett språk och inte en dialekt?	Finns det några argument för att älvdalskan inte ska betraktas som ett språk?

För dem i språkföreningen	Vad heter föreningen? Vad sysslar föreningen du är med i med?	På vilket sätt bidrar du till din förenings verk? Hur aktiv är du? Som någon som är aktiv i föreningens verk, är du nöjd med din förenings verk, med statens stöd? Vem stödjer er mest? Hur finansierar man föreningens verk?
	På vilket sätt främjar man älvdalskan? Vilka program/ kurser finns det? Hur ser de ut?	Vilken typ av utbildning finns det för att lära sig älvdalska? Kan vuxna lära sig älvdalska? Finns det

		några krav eleverna måste uppfylla?
Samarbete med andra föreningar/ myndigheter	Finns det andra föreningar med samma mål? Samarbetar du med dem?	
Medier	Är du nöjd med hur mycket ditt språk blir föreställt i medier? Vad borde vara annorlunda?	Finns det websidor där man framjår föreningen?